



ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ

## ଭାରତର ବୈଦେଶିକ ନୀତି

ପ୍ରଥମ ପାଠ

## ଭାରତର ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଓ ରଷିଆ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ

## ପ୍ରାକ୍ ସୂଚନା :

ରାଷ୍ଟ୍ର-ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ଓ ପାରସ୍ପରିକ ସୁସମ୍ପର୍କ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ଦ୍ଵାରା ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ । କୌଣସି ଦେଶର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଆଚାର ବ୍ୟବହାରକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ଓ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ଦ୍ଵାରା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି ବୈଦେଶିକ ନୀତି ଦ୍ଵାରା ଏକ ଦେଶ ତା'ର ଜାତୀୟ ସ୍ଵାର୍ଥକୁ ବିଶ୍ଵ ଦରବାରରେ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖେ ।

ଆମ ଦେଶ ଭାରତ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ସ୍ଵାଧୀନତା ଲାଭକଲା ପରଠାରୁ ଭାରତ ତା'ର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଛି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଏହି ନୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଛି । ଦ୍ଵିତୀୟ ବିଶ୍ଵଯୁଦ୍ଧ ଶେଷହେବା ପରେ ପରେ ଭାରତ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଛି । ସ୍ଵାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ପରେ ପ୍ରଥମେ ଭାରତକୁ ନିଜର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ପାଇଁ ଅନେକ କଷ୍ଟ ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାକିସ୍ତାନ ଗଠନ ଭାରତର ନିରାପତ୍ତା ପ୍ରତି କିଛିଟା ବିପଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଭାରତ ଏକ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ ରାଷ୍ଟ୍ର । ଏଣୁ ଆମ ଦେଶର ବୈଦେଶିକ ନୀତିରେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି । ଆମର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ

ନେହେରୁ ଭାରତର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସ୍ଵାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିପରେ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ଵାଧୀନ ସରକାର ଭାରତର ବୈଦେଶିକ ନୀତିକୁ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେଖ ଦେଇଥିଲା ।

ଭାରତର ବୈଦେଶିକ ନୀତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଅଛି ।

(୧) ଗୋଷ୍ଠୀନିରପେକ୍ଷତା : ଭାରତ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷତା ନୀତିରେ ବିଶ୍ଵାସ କରେ । ଆନ୍ତଃରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସମାଜକୁ ଏହା ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ଅବଦାନ । ୧୯୪୫ ମସିହାରେ ଦ୍ଵିତୀୟ ବିଶ୍ଵଯୁଦ୍ଧର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଲା । ଏହା ପରେ ପରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ଵ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀର ନେତୃତ୍ଵ ନେଇଥିବାବେଳେ ପ୍ରାକ୍ତନ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ ଅନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ନେତୃତ୍ଵ ନେଲା । ଏହି ଦୁଇ ଦେଶ ବିଶ୍ଵର ଦୁଇଟି ବୃହତ୍ ଶକ୍ତି ଭାବରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥିଲେ ଏବଂ ଉଭୟେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବାରେ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ଦେଶ ଅନ୍ୟ ସ୍ଵାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ପକ୍ଷଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ‘ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧ’ର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ପରସ୍ପର ବିରୋଧରେ ଅପପ୍ରଚାର ଓ ମାନସିକ ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଶତ୍ରୁତା ତୃତୀୟ ବିଶ୍ଵଯୁଦ୍ଧର କୌଣସି ରୂପ ନେଇ ନ ଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଭାରତର ଭୂମିକା ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଭାରତ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀଭୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲା । ଭାରତ ନିଜର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ନିରପେକ୍ଷ ତଥା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୈଦେଶିକ ନୀତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଥିଲା । ବିଶ୍ୱଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ଭାରତ ନିଜର ଉଦ୍ୟମ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଥିଲା । ସମସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ସଦ୍ଭାବ ଓ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ ଦିଗରେ ଭାରତ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲା । ଏଣୁ ଭାରତ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲା ଯେ, କୌଣସି ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ସାମିଲ ହେଲେ ଦେଶ ନିଜର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହରାଇ ବସିବ ।

(୨) ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାବସ୍ଥାନ : ଭାରତ ‘ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍’ ନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଶାନ୍ତି ଓ ମୈତ୍ରୀର ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଚଳନ୍ତୁ—ଏହା ଥିଲା ଭାରତର ଇଚ୍ଛା । ୧୯୫୪ ମସିହାରେ ଉଭୟ ଭାରତ ଓ ଚୀନ ‘ପଞ୍ଚଶୀଳ’ ନୀତିର ଘୋଷଣାନାମାରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲେ ଏବଂ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ନୀତିକୁ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି ନୀତି ହେଲା—

୧. ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଖଣ୍ଡତା ଓ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ପ୍ରତି ପାରମ୍ପରିକ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ।
୨. ପାରମ୍ପରିକ ଅନାକ୍ରମଣ ।
୩. କେହି ଅନ୍ୟ କାହାର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟାପାରରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିବା ।
୪. ସାମ୍ୟ ଓ ପାରମ୍ପରିକ ଉପକାର ।
୫. ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାବସ୍ଥାନ ।

ଏହି ‘ପଞ୍ଚଶୀଳ’ ନୀତି ଏତେ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା ଯେ ୧୯୫୫ ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ବାୟୁକ୍ତାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଏସୀୟ-ଆଫ୍ରିକୀୟ ଦେଶମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗୃହୀତ

ବିଶ୍ୱଶାନ୍ତି ଓ ସହଯୋଗ ଘୋଷଣାନାମାରେ ଏହା ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା ।

(୩) ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ବିରୋଧ : ଭାରତ ଉପନିବେଶବାଦ ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ଘୋର ବିରୋଧୀ ଅଟେ । ତେଣୁ ଏସିଆ ଓ ଆଫ୍ରିକା ମହାଦେଶର ଉପନିବେଶ ମାନଙ୍କରେ ଚାଲିଥିବା ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମକୁ ଭାରତ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିଥିଲା । ଆମ ଦେଶର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ କହିଥିଲେ ଯେ, ଉପନିବେଶବାଦ ଆଫ୍ରିକା ଓ ଏସିଆ ମହାଦେଶ ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବିପଦ ଏବଂ ଏହାକୁ ହଟାଇବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

(୪) ବର୍ଷବୈଷମ୍ୟ ନୀତିର ବିରୋଧ : ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ସମାନତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତାଜନିତ ଅଧିକାରରେ ଭାରତ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଏଣୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଗୋରା ଶାସକଙ୍କର ବର୍ଷବୈଷମ୍ୟ ନୀତି ବିରୋଧରେ ଭାରତ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲା ଏବଂ ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ସେଠାକାର ଗୋରା ଶାସନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ କରିଥିଲା । ମାନବାଧିକାର ସୁରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘର ସମସ୍ତ ପଦକ୍ଷେପକୁ ଭାରତ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲା ।

(୫) ଆର୍ଥିକ ପ୍ରଗତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ : ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶ ପାଇଁ ଆର୍ଥିକ ପ୍ରଗତି ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଧନୀ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କର ଗରିବ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇଦେବା କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇବା ମାଧ୍ୟମରେ ଗରିବ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟକୁ ଭାରତ ଘୃଣା କରେ ।

(୬) ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂଗଠନ ସହିତ ସୁସମ୍ପର୍କ : ଭାରତ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘର ଗୋଟିଏ ସକ୍ରିୟ ସଦସ୍ୟ । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଶାନ୍ତି ବଜାୟ ରଖିବା ଏହାର ଧ୍ୟେୟ । ଏଣୁ ବିଶ୍ୱ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମକୁ

ଭାରତ ସର୍ବଦା ସମର୍ଥନ କରି ଆସୁଅଛି ଓ ସହଯୋଗ ଦେଇ ଆସୁଅଛି । ନିରସ୍ତ୍ରୀକରଣ ଅଭିଯାନରେ ଆମ ଦେଶ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ, ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଜନମଙ୍ଗଳକାରୀ ଯୋଜନାରେ ଭାରତ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିଛି ଏବଂ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳତା ଆଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା ଅନେକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂସ୍ଥାକୁ ଭାରତ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସହଯୋଗର ହାତ ବଢ଼ାଇଛି । ମିଶର, କଙ୍ଗୋ ଓ ୟୁଗୋସ୍ଲାଭିଆ ଇତ୍ୟାଦି ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ଦିଗରେ ଭାରତର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ମଧ୍ୟ ।

**(୭) ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବିବାଦର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନ :** ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କନ୍ଦଳ ଏକ ସ୍ବାଭାବିକ ଘଟଣା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତ ଏହି କନ୍ଦଳର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନରେ ବିଶ୍ବାସ କରେ । ଆମ ଦେଶର ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା-୫୧ରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଉତ୍ପନ୍ନଥିବା କନ୍ଦଳର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନ ଦିଗରେ ଭାରତ ଉଦ୍ୟମ କରିବ । ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି କୌଣସି ସମାଧାନର ପଟ୍ଟା ବାହାର କରିବାରେ ଆମ ଦେଶ ବିଶ୍ବାସ କରେ ନାହିଁ । ପାରମ୍ପରିକ ରୂଝାମଣା ମାଧ୍ୟମରେ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରାଯାଇପାରିବ ବୋଲି ଭାରତର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ବାସ ରହିଛି ।

ଦକ୍ଷିଣ-ଏସିଆର ଏକ ସର୍ବବୃହତ ଦେଶଭାବରେ ପରିଚିତ ଭାରତ ତା'ର ପଡ଼ୋଶୀ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦାର ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିଛି । ବିଶ୍ବ ଦରବାରରେ ଆମର ବୈଦେଶିକ ନୀତିକୁ ଅନେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ।

**(କ) ଭାରତ ଓ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା :** ଦ୍ବିତୀୟ ବିଶ୍ବଯୁଦ୍ଧ ପରେ ପରେ ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଓ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ ବିଶ୍ବର ଦୁଇଟି ମହାଶକ୍ତି ରୂପେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଥିଲେ । ବ୍ରିଟେନ୍ ଓ ଫ୍ରାନ୍ସ ପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ଦୁର୍ବଳ ଶକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲେ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ବର କୃତନୀତି ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର

ଆମେରିକା ଓ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ ଦ୍ବାରା ହିଁ ପରିଚାଳିତ ହେଲା । ୧୯୪୯ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟ ମହାଶକ୍ତି ବିପୁଳ ଆଣବିକ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ଆମ ଦେଶ ଭାରତ ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଥିବା ହେତୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ସମର୍ଥନ ନ କରି, ଉଭୟ ପରାକ୍ରମୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ସହିତ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା ।

ଭାରତ ଓ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ବିଶ୍ବର ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ଗଣତନ୍ତ୍ର । ଏହି ଦୁଇ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ଆତ୍ମୀୟତା ଗଢ଼ି ଉଠିବା ନେଇ ଅନେକ ଆଶାବାଦୀ ଥିଲେ । ଆରମ୍ଭରେ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଭାରତ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନରେ ପ୍ରାୟ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଉ ନ ଥିଲା । ତେବେ ୧୯୬୨ ମସିହାରେ ଯେତେବେଳେ ଚୀନ୍ ଭାରତ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କଲା, ସେତେବେଳେ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଭାରତକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲା । ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ତତ୍କାଳୀନ କେନେଡ଼ି ସରକାର ଭାରତ ପ୍ରତି ସମବେଦନା ଜ୍ଞାପନ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ୧୯୬୫ ମସିହାରେ ଭାରତ-ପାକିସ୍ତାନ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ପାକିସ୍ତାନକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ରିଚାର୍ଡ ନିକ୍ସନ୍ ପାକିସ୍ତାନକୁ ଖୋଲାଖୋଲି ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତକୁ ଭୟଭୀତ କରାଇବା ପାଇଁ ବଙ୍ଗୋପସାଗରକୁ ସସ୍ତ୍ରମ ନୌବହର ପଠାଇଥିଲେ ଓ ଚୀନକୁ ଭାରତ ବିରୋଧରେ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ ।

କାଶ୍ମୀର ପ୍ରସଙ୍ଗ, ପାକିସ୍ତାନକୁ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟ, ୧୯୬୧ ଓ ୧୯୯୧ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ଭାରତ-ସୋଭିଏତ ରଷିଆ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତ୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭାରତ ସହିତ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ତିକ୍ତତା ଆଣିଥିଲା । ୧୯୯୨ ମସିହାରେ ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବିଲ୍ କ୍ଲିଣ୍ଟନ୍ ଭାରତ-ୟୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସମ୍ପର୍କରେ ଉନ୍ନତି ଆଣିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ୧୯୯୭ ମସିହାରେ

ସେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଭାବରେ କହିଥିଲେ ଯେ, କାଶ୍ମୀର ପ୍ରସଙ୍ଗ ନେଇ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ତାନ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ନାହିଁ। ସେ ମଧ୍ୟ ତତ୍କାଳୀନ ପାକିସ୍ତାନର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଉଭୟ ଦେଶ ସିଧାସଳଖ ଆଲୋଚନା ମାଧ୍ୟମରେ କାଶ୍ମୀର ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପଥ ବାହାର କରନ୍ତୁ।

ଅର୍ଥନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତ ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଗତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା। ଭାରତର ଉଦାରୀକରଣ ନୀତିକୁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଥିଲା। ୧୯୯୫ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ତତ୍କାଳୀନ ବାଣିଜ୍ୟ ସଚିବ ରୋନାଲ୍ଡ ବ୍ରାଉନଙ୍କର ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଏକ ଆମେରିକୀୟ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ। ସେ ସମୟରେ ଶକ୍ତି, ଶିଳ୍ପ, ପରିବହନ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ଦ୍ୱିପାକ୍ଷିକ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା। ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଅର୍ଥ ବିନିଯୋଗ କରିଥିଲା। ପରିବେଶ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଲାଗି ଉଭୟ ଦେଶ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ। ବେଆଇନ ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ କାରବାରକୁ ଦୃଢ଼ ହସ୍ତରେ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ଉଭୟ ଦେଶ ପରସ୍ପରର ସହଯୋଗ କାମନା କରିଥିଲେ। ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ସନ୍ତାପନାଦର ବିଲୋପ ପାଇଁ ଉଭୟ ଦେଶ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ। ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦଶକରେ ଏ ନେଇ ଏକ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା। ଶିକ୍ଷା ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିନିମୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟଦେଶ ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗ କାମନା କରିଥିଲେ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ସମାପ୍ତି ପରେ ପରେ **ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧର** ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ସାମ୍ୟବାଦକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାପାଇଁ ଏବଂ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆର ପ୍ରଭାବ ହ୍ରାସ କରିବା

ପାଇଁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସୁଚିନ୍ତିତ ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଭାରତ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ଏହି ନୀତିକୁ ନାପସନ୍ଦ କରିଥିଲା। ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ନେତୃତ୍ୱରେ **ନାଟୋ (NATO)**, **ସିଆଟୋ (SEATO)** ଭଳି ଅନେକ ସାମରିକ ଚୁକ୍ତି ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥିଲା। କିନ୍ତୁ ଭାରତ ଏଥିରେ ସାମିଲ ହୋଇନଥିଲା।

**କୋରିଆ ଯୁଦ୍ଧ** (୧୯୪୯-୧୯୫୩) ଚାଲୁଥିବା ସମୟରେ ଭାରତ ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ମଧ୍ୟରେ ତିକ୍ତତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା। ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେବା ପରେ କୋରିଆ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଖଣ୍ଡିତ ହେଲା। ଉତ୍ତର-କୋରିଆରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ଏବଂ ଏହା ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆର ସହଯୋଗ ଲାଭ କଲା। ଦକ୍ଷିଣ-କୋରିଆରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସମର୍ଥିତ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା। ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ଉତ୍ତର କୋରିଆ ବିରୋଧରେ ଦକ୍ଷିଣ କୋରିଆକୁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସମର୍ଥନ ଦେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ଏହି ପଦକ୍ଷେପକୁ ଭାରତ ନିନ୍ଦା କରିବା ହେତୁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଭାରତର ବିରୋଧୀ ପଡ଼ୋଶୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାକିସ୍ତାନକୁ ସହଯୋଗ ଓ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଥିଲା।

ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମ୍ୟବାଦ (କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟବାଦ) ଓ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ମଧ୍ୟରେ ନୀତିଗତ ବିଭେଦ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା। ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ ଏକ ସାମ୍ୟବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଏକ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଥିଲା। ଏଣୁ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ଭାରତ ଅନେକ ସମୟରେ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲା। ୧୯୫୬ ମସିହାରେ ହଙ୍ଗେରୀରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଓ ଅଣକମ୍ୟୁନିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ସଂଘର୍ଷ ସମୟରେ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ



କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ସେଥିରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିଥିଲା ଏବଂ ଏହାକୁ ଭାରତ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇବାରୁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଶାସିତ କ୍ୟୁବା ଉପରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଆକ୍ରମଣ କରିବା ସମୟରେ ଭାରତ ଏହାର ବିରୋଧ କରିଥିଲା । ଏଣୁ ଉଭୟ ଦେଶର ସମ୍ପର୍କରେ ତିକ୍ତତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ମୈତ୍ରୀ ରୁଦ୍ଧିକୁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଘୋର ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲା ।

**ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?**

ସୋଭିଏତ ରଷିଆ କହିଲେ କୁହାଉଥିଲା ରଷିଆ ସମେତ ୧୫ଗୋଟି ଛୋଟବଡ଼ ରାଜ୍ୟର ସମଝିକୁ । ଏହାଥିଲା ଏକ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର । ଏହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଉଥିଲା—  
**Union of Soviet Socialist Republic (U.S.S.R).** ଏହା ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ୧୯୨୨ ମସିହାରେ ।

ତେବେ ୧୯୯୧ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆର ବିଲୟ ଘଟିବା ପରେ ଏବଂ ଭାରତ ତା’ର ଅର୍ଥନୀତିରେ ଉଦାରାକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିବା ପରେ ଭାରତ ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତି ଘଟିଥିଲା । ଭାରତରେ ସନ୍ତାପବାଦର ବିଲୋପ ଓ ଉଦାରାକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପ୍ରଦାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସହଯୋଗର ହାତ ବଢ଼ାଇଲା । ଏଣୁ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିଶ୍ୱର ଏହି ଦୁଇ ବୃହତ ଗଣତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନର ଅନେକ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ୨୦୦୦ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବିଲ୍ କ୍ଲିଣ୍ଟନଙ୍କ ଭାରତଗସ୍ତ ଉଭୟ ଦେଶର ବନ୍ଧୁତାକୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିଥିଲା ।

**(ଖ) ଭାରତ ଓ ରଷିଆ :** ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ସମୟରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ

ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସୋଭିଏତ ରଷିଆ ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଦୁଇ ମହାଶକ୍ତି ଭାବରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତ ଥିଲା ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ର । ଭାରତର ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷ ନୀତିକୁ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁନଥିଲା । ଆମର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ୧୯୧୭ ମସିହାର ରକ୍ଷ ବିପ୍ଳବ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ସୋଭିଏତ ରଷିଆ ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ । ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏତ ରଷିଆ ଦୁଇ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ହିସାବରେ ରହିବେ ବୋଲି ସେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ପରେ ପଙ୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ରଷିଆ ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ମିତ୍ରଶକ୍ତି ଥିଲେ । ଏଣୁ ଏମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ଶତ୍ରୁତା ଲୋପ ପାଇଥିଲା । ଫଳରେ ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ଏତେଟା ନିବିଡ଼ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆରେ ଷ୍ଟାଲିନ୍‌ଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ଦେଶର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଉନ୍ନତି ଘଟି ନ ଥିଲା । କୁଖେଭ୍ ଓ ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶାସନ କାଳରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ବଢ଼ିଥିଲା । ଭାରତ ‘ପଞ୍ଚଶୀଳ’ ନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲା । ୧୯୫୫ ମସିହାର ଜୁନ୍ ମାସରେ ଆମର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷ ଗସ୍ତରେ ଯାଇ ‘ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାବସ୍ଥାନ’ ନୀତିର ପ୍ରସାର କରାଇଥିଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କୁଖେଭ୍ ତିନି-ସପ୍ତାହ ପାଇଁ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ସୋଭିଏତ୍ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବିଦେଶଗସ୍ତରେ ଭାରତ ଆସି ନ ଥିଲେ । କାଶ୍ମୀରକୁ ନେଇ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ତାନ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ପୁଜିଥିବା ବିବାଦରେ ସୋଭିଏତ୍

ରକ୍ଷିଆ ଭାରତକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲା । କାଶ୍ମୀର ଭାରତର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷ ସରକାର ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ନୀତି ପାକିସ୍ତାନକୁ ଭାରତ ବିରୋଧରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରୁଛି ବୋଲି ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆ ଅଭିଯୋଗ ଆଣିଥିଲା । ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆ ଭାରତ ସପକ୍ଷରେ ନିରାପତ୍ତା ପରିଷଦରେ ଭିଟୋ (Veto) କ୍ଷମତା ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲା ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଭିଟୋ କ୍ଷମତା କ'ଣ ? ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘର ନିରାପତ୍ତା ପରିଷଦର ପାଞ୍ଚଜଣ ସ୍ଥାୟୀ ସଦସ୍ୟଙ୍କୁ ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର 'ଭିଟୋ' କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି କ୍ଷମତା ବଳରେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ସ୍ଥାୟୀ ସଦସ୍ୟ ତଥା ବୃହତ୍ ଶକ୍ତି ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘର ନିରାପତ୍ତା ପରିଷଦର କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିଷ୍ପତ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ସହମତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଉଲ୍ଲିଖିତ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ସ୍ଥାୟୀ ସଦସ୍ୟ ତଥା ବୃହତ୍ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ ଯଦି କେହି ଜଣେ ସହମତ ନହୋଇ ନିଷ୍ପତ୍ତି ବିରୋଧରେ ମତ ଦିଅନ୍ତି, ତାହାକୁ 'ଭିଟୋ' କୁହାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ଭିଟୋ କ୍ଷମତା ବହୁ ସମୟରେ ଅନ୍ୟରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୁଏ କିରିଥାଏ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

୧୯୯୧ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆର ବିଲୟ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରକ୍ଷିଆ ପ୍ରାକ୍ତନ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆର ଏକ ଅଂଶ ଥିଲା । ପରେ ଏହା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଗଣିତ ହେଲା ।

୧୯୬୪ ମସିହାର ମଇ ମାସରେ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଲାଲବାହାଦୂର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । କୁଣ୍ଡେଭଙ୍କ ପରେ ବ୍ରେଜ୍‌ନେଭ୍ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆର କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ

ଦଳର ସାଧାରଣ ସଚିବ ହେଲେ ଏବଂ କୋସିଗିନ୍ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ବ୍ରେଜ୍‌ନେଭ୍ ୧୯୬୪ ମସିହାରୁ ୧୯୮୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତାରେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ଅବୁତ୍ ରହିଥିଲା । ୧୯୬୫ ମସିହାର ଭାରତ-ପାକିସ୍ତାନ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘର ନିରାପତ୍ତା ପରିଷଦ ଜରିଆରେ ଯୁଦ୍ଧ ବିରତି କରାଇପାରିଥିଲା ଏବଂ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆର ଉଦ୍ୟମରେ ତାତ୍କାଳିକାରେ ଭାରତ-ପାକିସ୍ତାନ ଶିଖର ସମ୍ମିଳନୀ ୧୯୬୬ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ପାକିସ୍ତାନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଆୟୁବ୍ ଖାଁ ଓ ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଲାଲ୍ ବାହାଦୂର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଯୋଗ ଦେଇ ଶାନ୍ତିରୁଚ୍ଛି ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲେ । ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କୋସିଗିନ୍ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଶାନ୍ତି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଥିଲେ । ୧୯୬୭ ମସିହାର ଭାରତ-ଚୀନ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆ ଭାରତକୁ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଥିଲା ।

୧୯୭୧ ମସିହାର ଭାରତ-ପାକିସ୍ତାନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାରତ ବିଜୟୀ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପାକିସ୍ତାନୀ ସେନା ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୭୧ ମସିହାର ଅଗଷ୍ଟ ୯ ତାରିଖରେ ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି, ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଓ ସହଯୋଗର ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଉଭୟ ଦେଶର ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟାପାର ମନ୍ତ୍ରୀ ଯଥାକ୍ରମେ ସର୍ଦ୍ଦାର ସ୍ୱରଣ ସିଂ ଓ ଗ୍ରୋମିକୋଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ରାଜିନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୭୩ ମସିହାରେ ସୋଭିଏତ୍ ରକ୍ଷିଆର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବ୍ରେଜ୍‌ନେଭ୍ଙ୍କ ପାଞ୍ଚ-ଦିନିଆ ଭାରତ ଗସ୍ତ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତାକୁ ଆହୁରି ମଜବୁତ କରିଥିଲା ।

ମିଖାଇଲ ଗୋର୍ବାଚୋଭ୍ ୧୯୮୫ ମସିହାରେ ରଷିଆର କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଦଳର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହେଲେ । ଆମ ଦେଶର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ରାଜୀବ ଗାନ୍ଧୀ ଛଅ-ଦିନିଆ ସୋଭିଏଟ୍ ରଷ ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ । ଉଭୟ ଦେଶ ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ବୈଷୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ପାଇଁ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଗୋର୍ବାଚୋଭ୍ ଏସିଆ ମହାଦେଶର ସାମୁହିକ ନିରାପତ୍ତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଥିଲେ । ଏହି ମହାଦେଶରେ ଭାରତର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକାକୁ ସୋଭିଏଟ୍ ରଷର ନେତାମାନେ ଭଲଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । ଗୋର୍ବାଚୋଭ୍ ଓ ରାଜୀବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦଶ-ଦଫା ବିଶିଷ୍ଟ ‘ଦିଲ୍ଲୀ ଘୋଷଣାମା’ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୯୧ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସୋଭିଏଟ୍ ରଷ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ବିଲୟ ଘଟିଲା ଏବଂ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସୋଭିଏଟ୍ ରଷିଆ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ୧୫ଟି ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ରରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ରଷ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ସୋଭିଏଟ୍ ସଂଘର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାବରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ପରିଚିତ ହେଲା । ଭାରତ ଏହି ରଷ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସୋଭିଏଟ୍ ସଂଘର ଛୋଟ ଛୋଟ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ନେଇ ନବ ଗଠିତ ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀ (Commonwealth of Independent States (CIS)) ସହିତ ଉଭୟ ବୁଝାମଣା ରଖୁଅଛି ।

ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟର ଇସ୍ରାଏଲ୍ ଓ ଆରବ ରାଷ୍ଟ୍ରସମୂହ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଉଭୟ ଭାରତ ଓ ରଷିଆ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଆର୍ଥିକ ଓ ବୈଷୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରଷିଆ ଭାରତକୁ ସହଯୋଗ କରିଥିଲା । ଏହି ସହଯୋଗ ଫଳରେ ନେୟେଭେଲି ଆଣବିକ ପ୍ରକଳ୍ପ, ଦୁର୍ଗାପୁର ଓ ଭିଲାଇରେ କୋଇଲା ଓ ଇସ୍ପାତ କାରଖାନା, ରାଞ୍ଜିରେ ବୃହତ୍ ଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି କାରଖାନା, ବାରାଉଣୀରେ ଡେଲ ବିଶୋଧନାଗାର ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ସୋଭିଏଟ୍ ରଷିଆର ବିଭାଜନ ଏବଂ ରଷିଆ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପରେ ଏହାର ପ୍ରଥମ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ୧୯୯୩ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ମାସରେ ଆସିଥିଲେ । ବାଣିଜ୍ୟ, ଅର୍ଥନୀତି, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ବିଦ୍ୟା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗ ପାଇଁ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ରୁଚ୍ଛି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ତାମିଲନାଡୁର କୁଦନକୁଲମ୍ ଠାରେ ଦକ୍ଷିଣ ଏସିଆର ସବୁଠାରୁ ବୃହତ୍ ଆଣବିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରକଳ୍ପ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ୧୯୯୮ ମସିହାରେ ରୁଚ୍ଛି ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିଲା । ୨୦୦୦ ମସିହାରେ ଉଭୟ ଦେଶ ଆଫଗାନିସ୍ତାନରେ ତାଲିବାନର କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପକୁ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଲିବାନ ବିପକ୍ଷରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ମୌଳିକବାଦୀ ସଂଗଠନକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ଏକମତ ହୋଇଥିଲେ ।









### (ଖ) ଭାରତ ଓ ଚୀନ :

ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ଭାରତୀୟ ବୈଦେଶିକ ନୀତିର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାବ । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପରେ ପରେ ବିଭାଜନ ସମ୍ପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାରେ ଜଡ଼ିତ ରହିଲା ଏବଂ ସେତେବେଳେ ପଡ଼ୋଶୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଚୀନ ନିଜର ଗୃହଯୁଦ୍ଧର ମୁକାବିଲା କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା । ଏଣୁ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସିଧାସଳଖ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ବିଶେଷ ସମୟ ମିଳି ନ ଥିଲା । ଏଣୁ କାଁ ଭାଁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବୈଠକମାନଙ୍କରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ୧୯୪୭ ମସିହାର ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ନ୍ୟୁଆଦିଲ୍ଲୀରେ ଏସୀୟ ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇ ନ ଥିଲା ଓ ପଶ୍ଚିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ତତ୍କାଳୀନ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳୀନ ସରକାରର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଥିଲେ । ଚିଆଁଗ୍-କାଇ-ସେକ୍ସ ଧ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ, ଭାରତର ସ୍ୱାକୃତି ପ୍ରାପ୍ତ ତିବ୍ବତୀୟ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳକୁ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ୧୯୪୯ ମସିହାର ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ବେଳକୁ କ୍ୟୁମିନ୍ତାଙ୍ଗ୍ (Kuomintang) ସରକାର ତାହାର କ୍ଷମତା ହରାଇ ବସିଲା ଏବଂ ପରେ ପରେ ଚୀନରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ, କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଚୀନ ଓ ତାହାର କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ସରକାରଙ୍କୁ ସ୍ୱାକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା ।

### ତିବ୍ବତ ସମସ୍ୟା :

ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ତିବ୍ବତକୁ ନେଇ ସମସ୍ୟା ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ତିବ୍ବତ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ଚୀନ ଏହାକୁ ଦଖଲ କଲା । ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ଭାରତରେ ଶାସନ କରୁଥିବା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଚୀନ ସହିତ ଏକ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତ ଓ ତିବ୍ବତ ମଧ୍ୟରେ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତିବ୍ବତୀୟ ଶାସକମାନେ ଏହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ବ୍ରିଟେନ୍ ଓ

ଉଷିଆ ସେ ସମୟରେ ତିବ୍ବତରେ ଚୀନର ଶାସନକୁ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଥିଲେ । ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ଡକ୍ଟର ସନ୍-ୟାନ୍-ସେନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଚୀନରେ ବିପ୍ଳବ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହା ପରେ ପରେ ତିବ୍ବତ ଚୀନକୁ ତାହାର ଭୂଖଣ୍ଡରୁ ଚାଲିଯିବାପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲା । ୧୯୫୦ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଚୀନ ତିବ୍ବତକୁ ଅଧିକାର କଲାବେଳେ ଭାରତ ଏହାର ଘୋର ବିରୋଧ କରିଥିଲା । ଏଣୁ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ତିବ୍ବତୀୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇଥିଲା ।

### ପଞ୍ଚଶୀଳ ଚୁକ୍ତି :

ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ୧୯୫୪ ମସିହାର ଜୁନ୍ ମାସରେ ଉଭୟ ଦେଶର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ନୀତି ବିଶିଷ୍ଟ ‘ପଞ୍ଚଶୀଳ’ ନୀତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି ‘ପଞ୍ଚଶୀଳ’ ନୀତିକୁ ୧୯୫୫ ମସିହାରେ ବାଲୁଙ୍ଗ୍ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । ‘ହିନ୍ଦ୍-ଚୀନ ଭାଇଭାଇ’ ନୀତି ଉଭୟ ଦେଶର ବନ୍ଧୁତ୍ୱକୁ ବଢ଼ାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।

### ସୀମା ବିବାଦ :

ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଦିନ ଧରି ସୀମା ବିବାଦ ଲାଗି ରହିଛି । ୧୯୫୯ ମସିହାରେ ଚୀନ ସରକାର ଭାରତର ୮୧,୬୦୦ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନିଜର ଅକ୍ତିଆରରେ ରଖିଲେ । ଲଦାଖ୍ ର ଖୁର୍ନାକ (Khurnak)ରୁ ସେହିବର୍ଷ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଚୀନ ସୈନ୍ୟମାନେ କିଛି ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟକୁ ବନ୍ଦୀ କରିନେଇଥିଲେ ଓ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ନଅଜଣ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହିସବୁ ଘଟଣା ଭାରତର ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା । ଲଦାଖ୍ ଅକ୍ସାଇ ଚୀନ ଅଞ୍ଚଳରେ (ଯାହାକି ଭାରତର ଅଂଶ ବିଶେଷ) ଚୀନ୍ ଏକ ରାସ୍ତା ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲା ଏବଂ ଚୀନ ଅନୁପ୍ରବେଶକାରୀ ମାନେ ସେହି ରାସ୍ତା ଦେଇ ପଶ୍ଚିମ ତିବ୍ବତକୁ ଯାତାୟାତ

କରୁଥିଲେ । ୧୯୬୨ ମସିହାରେ ଚୀନ ଭାରତ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲା । ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ‘ମ୍ୟାକ୍ ମୋହନ ସୀମାରେଖା’କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଭାରତର ବିସ୍ତୃତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଚୀନ ଅଧିକାର କରିନେଲା । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଆଲୋଚନା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଏବଂ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ଜାରି ରହିଲା । ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ସରକାରଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ କଲମ୍ବୋ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଏକ ଶାନ୍ତି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଚୀନ ସରକାର ଏହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସୀମା ବିବାଦ ଲାଗି ରହିଛି । ଭାରତର ସିକିମ୍ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଚୀନ ନିଜର ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ଜାରି ରଖିଛି ।

ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଉଭୟ ଦେଶର ସମ୍ପର୍କରେ କିଛିଟା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା । ଭାରତ ତିକ୍ତ ସମସ୍ୟାରୁ ନିଜକୁ ଦୂରେଇ ରଖିଲା ଏବଂ ଚୀନ କାଶ୍ମୀର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପାକିସ୍ତାନକୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସମର୍ଥନ ଦେବାରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିଲା । ୧୯୯୩ ମସିହାରେ ଭାରତ ଓ ଚୀନ ଏକ ମିଳିତ ରାଜିନାମାରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କଲେ ଏବଂ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରକୃତ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରେଖା (Line of Actual Control)କୁ ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ ରାଜିହେଲେ । ୧୯୯୫ ମସିହାରେ ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଚୀନ ଗସ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ‘ଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ଥିରତାର ଚୁକ୍ତି’ (Peace and Tranquility Agreement) ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବାଣିଜ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉନ୍ନତି ଘଟିଥିଲା । ଆର୍ଥିକ ଉଦାରୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯୋଗୁଁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ୨୦୦୨ ମସିହାର ଜାନୁୟାରୀ ମାସରେ ଚୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଝୁ-ରୋଙ୍ଗ୍ ଜୀ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସମୟରେ ଅନେକ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତର “ମହାକାଶ ଆୟୋଗ” (Indian Space

Commission) ଓ ଚୀନର ମହାକାଶ ଶିଳ୍ପ (Aero Space Industry) ମଧ୍ୟରେ ବୁଝାମଣା ପତ୍ର ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତର ଦ୍ୱିତୀୟ ପୋଖରାନ ଆଣବିକ ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷାକୁ ଚୀନ ଠିକ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଭାରତର କ୍ଷମତାକୁ ବଢ଼ାଇଥିଲା ଏବଂ ଚୀନ ସହିତ ଭାରତ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

### (ଗ) ଭାରତ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା :

ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଭାରତ ମହାସାଗରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ଦ୍ୱୀପ ଏବଂ ଏହାର ପୁରୁଣା ନାମ ହେଲା ସିଂହଳ । ଏହା ଭାରତର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ହେଉଛି ୬୫,୬୧୦ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର । ଏହାର ଜନସମୁଦାୟର ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ୧୫ ଭାଗ ତାମିଲ ଭାଷା କହନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ସିଂହଳୀ ଭାଷା କହନ୍ତି । ଏଠାରେ ଜନସମୁଦାୟର ୬୪ ଶତାଂଶ ଲୋକ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଓ ୧୪ ଶତାଂଶ ହିନ୍ଦୁ, ୯ ଶତାଂଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଏବଂ ୬ ଶତାଂଶ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଆଉ ଅନ୍ୟମାନେ ହେଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ । ଭାରତ-ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ମଧ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଭାବେ ଉତ୍ତମ-ସମ୍ପର୍କ ରହି ଆସିଛି । ତୃତୀୟ ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶ ଭଳି ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଏବଂ ଭାରତ ସବୁବେଳେ ପଡ଼ୋଶୀ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିଥାଏ । ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଡି.ଏସ୍. ସେନାନାୟକେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସାର୍.ଜନ୍ କୋଟେଲାଘ୍ୱାଲା ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଏସ୍.ଡବ୍ଲ୍ୟୁ. ଆର୍.ଡି. ବନ୍ଦରନାୟକେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷତା ନୀତିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଶିରିମାଭୋ ବନ୍ଦରନାୟକେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ ଓ ସେ ପ୍ରାୟ ୩୫ ବର୍ଷ ଧରି ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ରାଜନୀତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲେ । ୧୯୬୨ ମସିହା ଭାରତ-ଚୀନ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ

ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀମତୀ ବନ୍ଦରନାୟକେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

ତାମିଲ ସମସ୍ୟା ଭାରତ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ମଧ୍ୟରେ ମତାନ୍ତର ଓ ବିଭେଦର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା । ଶ୍ରୀଲଙ୍କାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ତାମିଲମାନେ ଏକ ଅଲଗା ଦେଶ, “ଇଲମ୍ ରିପବ୍ଲିକ୍” ଗଠନ ପାଇଁ ଦାବି କରିବା ପରେ ଏହି ସମସ୍ୟା ଉଗ୍ରରୂପ ଧାରଣ କଲା । ସିଂହଳୀମାନେ ତାମିଲ ମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ୱକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ତାମିଲ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ନେତା ଏସ୍.ଜେ.ଭି. ଚଳଭନାୟକମ୍ ଫେଡେରାଲ ଦଳ ଗଠନ କରି ସେମାନଙ୍କର ଦାବି ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ଅମୃତ ଲିଙ୍ଗମ୍ ଦଳର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ଫେଡେରାଲ୍ ଦଳ, ତାମିଲ ଯୁନାଇଟେଡ୍ ଲିବରେସନ୍ ଫ୍ରଣ୍ଟ (TULF) ରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ।

୧୯୫୩ ମସିହାରେ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ଏବଂ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କୋଟେଲାଘୁଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ଷଗତ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ରୁଚ୍ଛିପତ୍ର ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୬୪ ମସିହାର ଅକ୍ଟୋବର ୨୪ ତାରିଖରେ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଲାଲବାହାଦୂର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଶିରିମାଭୋ ବନ୍ଦରନାୟକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଠାରେ ଏକ ରାଜିନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେଲା । ଏହି ରାଜିନାମା ରାଷ୍ଟ୍ର-ବିହୀନ ଲୋକମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ବିଷୟ ନେଇ ହୋଇଥିଲା ।

### କଚ୍ଚତିଭୁ (Kachhativu) ସମସ୍ୟା :

ପାକ୍ ପ୍ରଶାଳାରେ ଥିବା କଚ୍ଚତିଭୁ ଦ୍ୱୀପକୁ ନେଇ ଭାରତ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ମଧ୍ୟରେ କନ୍ଦଳ ଉତ୍ପତ୍ତିଥିଲା । ଜୁନ୍ ୧୯୬୪ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଶିରିମାଭୋ ବନ୍ଦରନାୟକେ ଓ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମୁଦ୍ରିକ ଜଳସୀମା

(maritime belt)କୁ ନେଇ ଏକ ସୁଚିତ୍ରିତ ରାଜିନାମା ହୋଇଥିଲା ।

### ବାମପନ୍ଥୀ ଆନ୍ଦୋଳନ :

୧୯୭୧ ମସିହାରେ ବାମପନ୍ଥୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାରେ ଅସ୍ଥିରତା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଇନ୍ଦିରା ସରକାର ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ ଯେ ଏହି ଅସ୍ଥିରତା ଭାରତ ପାଇଁ ବିପଦ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ଏଣୁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ପ୍ରଶମିତ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାକୁ ସହଯୋଗର ହାତ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଥିଲା । ୧୯୭୧ ମସିହାରେ ନୂତନ ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ଜନ୍ମ ସଂପର୍କିତ ସଂକଟ ସମୟରେ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ତାନ ମଧ୍ୟରେ ଚିକ୍ତତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଭାରତକୁ ସହଯୋଗ ନ ଦେଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରପେକ୍ଷତା ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲା । ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏଟ୍ ରଷିଆ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ୧୯୭୧ ମସିହାର ରୁଚ୍ଛିନାମାକୁ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର କିଛି ଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ।

ବିଳମ୍ବରେ ହେଉ ପଛେ, ଆର୍ଥନୀତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ୧୯୭୫ ମସିହାରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ରାଜିନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଯୁଗ୍ମ କମିଶନ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସହଯୋଗର ସୂତ୍ର ବାହାର କରିଥିଲା ।

୧୯୮୩ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ତାମିଲ ଓ ସିଂହଳୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କନ୍ଦଳ ଉଗ୍ରରୂପ ଧାରଣ କଲା । ତାମିଲ ଯୁନାଇଟେଡ୍ ଲିବରେସନ୍ ଫ୍ରଣ୍ଟ (TULF) ୧୯୮୮ମସିହାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର ଦାବି କରିଥିଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଦମନମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଗଲା । ତାମିଲ ‘ବ୍ୟାଗ୍ର’ ନେତା ଉମା ମହେଶ୍ୱରନ୍ ଓ ପ୍ରଭାକରନ୍ଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ୧୯୮୩ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାରେ ଅନେକ ତାମିଲ ଭାରତୀୟ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ଥିଲେ ।



ଏଣୁ ଭାରତ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଥିଲା । ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଜୟବର୍ଦ୍ଧନେ ତାମିଲ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଭାରତ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରୁଛି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ ଆଣିଥିଲେ । ଭାରତ ଏହି ଅଭିଯୋଗକୁ ଅବଶ୍ୟ ଖଣ୍ଡନ କରିଥିଲା । ୧୯୮୩ ମସିହାରୁ ୧୯୮୬ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ୨୫୦୦୦ ତାମିଲ ଶରଣାର୍ଥୀ ଭାରତକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଜୟବର୍ଦ୍ଧନେଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ଫେରାଇ ଆଣିବା ପାଇଁ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଅମୃତଲିଙ୍ଗମ୍ଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଭାରତ ଆସି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭେଟି ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ବି ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା ।

ରାଜୀବ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବାବେଳେ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ସହିତ ଏକ ରାଜିନାମା ହୋଇଥିଲା । ଏହି ରାଜିନାମା ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଏକ “ଭାରତୀୟ ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ସାମରିକ ବାହିନୀ” (Indian Peace Keeping Force)କୁ ସେଠାକୁ ପଠାଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏହା ଭାରତ ପାଇଁ ମହଙ୍ଗା ପଡ଼ିଲା । ୧୯୯୧ ମସିହାରେ ରାଜୀବ ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକସଭା ନିର୍ବାଚନ ଗସ୍ତ ସମୟରେ ଏକ ମାନବବୋମା ବିସ୍ଫୋରଣରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀମତୀ ଶିରିମାଭୋ ବନ୍ଦରନାୟକେଙ୍କ କନ୍ୟା ଶ୍ରୀମତୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା କୁମାରତୁଙ୍ଗ ୧୯୯୪ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ପରେ ସେ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୯୫ ମସିହାର ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ସେ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସି ବର୍ଷ ବୈଷମ୍ୟ ଜନିତ ସଂଘର୍ଷ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାସବାଦର ବିଲୋପ ପାଇଁ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଏଲ.ଟି.ଟି.ଇ. (Liberation Tigers of Tamil Eelam) ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ସରକାରଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ

ଚଳାଇଥିଲା । ଭାରତ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ସରକାରଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଭାରତକୁ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଦେବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲା । ଉଭୟ ଦେଶର ଧାବରମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ରକ୍ଷା ଲାଗି ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ପାଇଁ ଉଭୟ ଦେଶ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ ।

ଏବେ କିଛିଦିନ ତଳେ ମାନବିକ ଅଧିକାର କ୍ଷୁଣ୍ଠ ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ଭାରତ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ବିରୋଧରେ ଅଭିଯୋଗ ଆଣିଥିଲା ଏବଂ ଉଭୟ ଦେଶ ଭିତରେ ସାମାନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଉଭୟ ଦେଶ ସାର୍କ (South Asian Association for Regional Co-operation) (SAARC) ସଂଗଠନର ସଦସ୍ୟ । ଦକ୍ଷିଣ-ଏସିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସଦ୍ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଭାରତ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ।

#### ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ସାର୍କ (SAARC) କ’ଣ ? ୧୯୮୫ ମସିହାର ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସାର୍କ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ଗଠିତ ହେଲା । ଏହାର ସଦସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ହେଲେ— ଭାରତ, ପାକିସ୍ତାନ, ବଙ୍ଗଳାଦେଶ, ଶ୍ରୀଲଙ୍କା, ନେପାଳ, ଭୂଟାନ ଓ ମାଲଡାଇଭ । ଦକ୍ଷିଣ-ଏସୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ତରରେ ଆର୍ଥିକ ସହଯୋଗ ବୃଦ୍ଧି ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଏହାର ଶିଖର ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ ।

#### (ଘ) ଭାରତ ଓ ନେପାଳ :

ନେପାଳ ହିମାଳୟ ଅଞ୍ଚଳର ଏକ ଛୋଟ ରାଷ୍ଟ୍ର । ୨୦୦୬ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଏକ ହିନ୍ଦୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ଥିଲା । କାଠମାଣ୍ଡୁ ହେଉଛି ଏହାର ରାଜଧାନୀ । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୧୪୭.୧୮ ବର୍ଗକିଲୋମିଟର ଓ ଜନସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୨ କୋଟି ୭୦ ଲକ୍ଷ । ୧୯୫୧ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ଏଠାରେ ରାଣାମାନେ ରାଜୁତି କରୁଥିଲେ । ୧୮୧୬ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟିଶମାନେ ଏହାକୁ ଅକ୍ତିଆର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହାର ରାଜଧାନୀ

କାଠମାଣ୍ଡୁରେ ଜଣେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ରେସିଡେଣ୍ଟ ରହୁଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସକମାନେ ଏହି ଦେଶକୁ ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ‘ବଫର୍’ (Buffer) ଅଞ୍ଚଳ ଭାବରେ ପରିଗଣନା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲାପରେ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା । ୧୯୫୦ ମସିହାର ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୬ ତାରିଖରେ ଆମର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ଲୋକସଭାରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ— ଆମେ ନେପାଳର ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହୁଁ ଏବଂ ତତ୍ସହିତ ଭାରତର ନିରାପତ୍ତା ମଧ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠ ରଖୁ । ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ଦୁଇ ଦେଶ; ଭାରତ ଓ ନେପାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ଓ ବନ୍ଧୁତାର ରୁଚ୍ଛିନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ସୂଚିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ ଉଭୟ ଦେଶ ମିଳିତ ଭାବରେ ବିଦେଶୀ ଶତ୍ରୁକୁ ମୁକାବିଲା କରିବେ । ଅନ୍ୟ ଦେଶରୁ ଯୁଦ୍ଧ ସାମଗ୍ରୀ କିଣିବା ପୂର୍ବରୁ ନେପାଳ ଭାରତ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବ ବୋଲି ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା । ୧୯୫୦ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୩୧ ତାରିଖରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବାଣିଜ୍ୟିକ ରୁଚ୍ଛି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା ।

ନେପାଳର ରାଜନୈତିକ ସଂରଚନାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାରେ ଭାରତର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ନେପାଳବାସୀଙ୍କୁ ରାଣାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା । ୧୯୫୪ ମସିହାରେ ନେପାଳ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ (UNO)ର ସଦସ୍ୟ ହେଲା ଏବଂ ଭାରତ ଏହାକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲା । ନେପାଳର ରାଜା ତ୍ରିଭୁବନଙ୍କର ଭାରତ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରୀତି ଥିଲା । ହେଲେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜା ମହେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭାରତ ପ୍ରୀତିରେ ଏତେଟା ଆନ୍ତରିକତା ନ ଥିଲା । ଏଣୁ ରାଜା ତ୍ରିଭୁବନଙ୍କର ୧୯୫୫ ମସିହାର ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ପରେ ଭାରତ-ନେପାଳ ସମ୍ପର୍କରେ ଭଙ୍ଗ ପଡ଼ି ଥିଲା । ନେପାଳର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଟି.ପି.ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଜଣେ ଚୀନ ସମର୍ଥକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର

ଚାଉ-ଏନ୍-ଲାଲଙ୍କ ସହିତଥିବା ଘନିଷ୍ଠତା ଭାରତକୁ କ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଥିଲା । ନେପାଳ କଂଗ୍ରେସର ବହୁ ବିତାଡ଼ିତ ସଦସ୍ୟ ଭାରତକୁ ଚାଲିଆସିଥିଲେ । ଭାରତ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାରୁ ରାଜା ମହେନ୍ଦ୍ର ବିମୁଖ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଚୀନ ପ୍ରତି ସମର୍ଥନ ଜଣାଇ କାଠମାଣ୍ଡୁ ଓ ଲାସା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସଡ଼କ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ରାଜିନାମା କରିଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଭାରତ ବିରୋଧ କରିଥିଲା ।

ଲାଲବାହାଦୂର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବାବେଳେ ଭାରତ-ନେପାଳ ସମ୍ପର୍କରେ ଉନ୍ନତି ଘଟିଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ନେପାଳ ରାଜା ଏକ ୧୩ ଦିନିଆ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସିଥିଲେ ଓ ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ତତ୍କୁର ରାଧାକ୍ରିଷ୍ଣନ୍ ମଧ୍ୟ କାଠମାଣ୍ଡୁ ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ । ୧୯୬୪ ମସିହାରେ ଆମର ବୈଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀ ସର୍ଦ୍ଦାର ସ୍ୱରଣ ସିଂ ନେପାଳ ଗସ୍ତରେ ଯାଇ ନେପାଳକୁ ଆର୍ଥନୀତିକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇଦେବା ପାଇଁ ରୁଚ୍ଛି ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲେ । ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବାଣିଜ୍ୟିକ ରୁଚ୍ଛିନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଉଭୟ ଦେଶ ପାଇଁ ଏକ “ସାଧାରଣ ବଜାର” (Common Market) ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

ନେପାଳର ରାଜା ବୀରେନ୍ଦ୍ର ରାଜଗାଦିରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲା ପରେ ନେପାଳକୁ ଏକ ‘ଶାନ୍ତିର ଅଞ୍ଚଳ’ (Zone of Peace) ଭାବରେ ଘୋଷଣା କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଘୋଷଣାରେ କିଛି ଭାରତ-ବିରୋଧୀ ସର୍ତ୍ତ ଥିବାରୁ ଭାରତ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନ ଥିଲା । ୧୯୭୭ ମସିହାରେ ଭାରତର ମୋରାରଜୀ ଦେଶାଇ ସରକାର ପଡ଼ୋଶୀ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ବୈଦେଶିକମନ୍ତ୍ରୀ ଅଟଳ ବିହାରୀ ବାଜପାୟୀ ନେପାଳ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଦୁଇଟି ବାଣିଜ୍ୟିକ ରୁଚ୍ଛି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ

ସରକାର ଦୁଇଦେଶର ସମ୍ପର୍କରେ ଉନ୍ନତି ଆଣିଥିଲେ । ୧୯୮୫ ମସିହାରେ ଉଭୟ ଭାରତ ଓ ନେପାଳ ‘ସାର୍କ’ (SAARC) ସଂଗଠନର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସଦସ୍ୟ ଥିଲେ । ଏଣୁ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ବୁଝାମଣା ଆସିଥିଲା ।

୧୯୯୦ ମସିହାର ଅପ୍ରେଲ ମାସ ୮ ତାରିଖରେ ନେପାଳରେ ସାମ୍ବିଧାନିକ ରାଜତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା ଏବଂ ଏକଛତ୍ରବାଦୀ ରାଜତନ୍ତ୍ରର ଅବସାନ ଘଟିଲା । ନେପାଳରେ ଏକ ‘ବହୁ-ଦଳୀୟ ଗଣତନ୍ତ୍ର’ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପରେ ଭାରତ ସହିତ ତାହାର ଘନିଷ୍ଠତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ନେପାଳର ରାଜା ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ର ଗାଦିରେ ବସିବା ପରେ ୨୦୦୫ ମସିହାରେ ନେପାଳର ନିର୍ବାଚିତ ସଂସଦକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ । ଏହାଫଳରେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶାନ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳା ବ୍ୟାହତ ହେଲା । ଶେଷରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ବିଜୟ ହେଲା ଓ ରାଜା ମୁକ୍ତ ନୁଆଁଇଲେ । ନୂତନ ସଂସଦ ମାଓବାଦୀଙ୍କର ଦାବି ମାନିନେଲା ଏବଂ ଏକ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ ସଭା ଗଠନ କରାଗଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଭାରତ ତା’ର ବୈଦେଶିକ ନୀତିରେ କିଛିଟା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥିଲା, କାରଣ ନେପାଳରେ ଅନେକ ଭାରତ-ବିରୋଧୀ ସଂଗଠନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକୁଥିଲେ । ନେପାଳ ସହିତ ଥିବା ସମ୍ପର୍କକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରି ସେଠାରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥିବା ଭାରତ-ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିର ମୁକାବିଲା କରିବା ଲାଗି ଭାରତ ସମର୍ଥ ହେଲା । ୧୯୯୧ ମସିହାରେ ନେପାଳ ଓ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ଚାରି ଗୋଟି ଚୁକ୍ତିନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେଲା । ଏହା ପାରସ୍ପରିକ ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ଗମନାଗମନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟ ଦେଶର ସମ୍ପର୍କରେ ଉନ୍ନତି ଘଟାଇଲା ଏବଂ ଉଭୟ ଦେଶ ସମ୍ବାସବାଦର ବିଲୋପ ସାଧନ ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହେଲେ । ଫଳରେ ଉଭୟ ଦେଶ ପାରସ୍ପରିକ ବନ୍ଧୁତା ଓ ସହଯୋଗର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କଲେ ।

### (ଡ) ଭାରତ ଓ ଭୁଟାନ :

ଭୁଟାନ ହେଉଛି ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଆଉ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର । ଏହା ହିମାଳୟର ପୂର୍ବଭାଗରେ

ଅବସ୍ଥିତ । ଥିଫୁ ହେଉଛି ଏହାର ରାଜଧାନୀ । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ପ୍ରାୟ ୪୭୦୦ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର । ଏହାର ଜନସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୯ ଲକ୍ଷ । ଏ ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ଅଧିବାସୀ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନରେ ରହିଛି । ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରର ଚତୁର୍ପାଶ୍ୱରେ ସ୍ଥଳଭାଗ ରହିଛି । ଭାରତ ଓ ଭୁଟାନ ମଧ୍ୟରେ ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ‘ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ସନ୍ଧି’ (Treaty of Friendship) ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାକୁ ୨୦୦୭ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସ ୮ ତାରିଖ, ଭୁଟାନର ରାଜା ଜିଗମେ ଖେସର ନାମଗ୍ୟେଲ୍ ୱାଂଗଚୁକ୍ (Jigme Khesar Namgyel Wangchuk)ଙ୍କ ଭାରତ ଗସ୍ତ ସମୟରେ ପରିମାର୍ଜିତ ଓ ସମୟୋପଯୋଗୀ କରାଗଲା । ଏହି ଚୁକ୍ତିରେ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଉନ୍ନୟନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ତାହାଛଡ଼ା ସେଥିରେ ସ୍ଥାୟୀ ଶାନ୍ତି ଓ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ, ଅବାଧ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର ଓ ଉଭୟ ରାଷ୍ଟ୍ରର ନାଗରିକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ନ୍ୟାୟିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି । ଏହି ଚୁକ୍ତିନାମା ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବନ୍ଧୁତ୍ୱକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିଅଛି । ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ଭୁଟାନର ରାଜଧାନୀ ଥିଫୁରେ ଭାରତର ଜଣେ ଆବାସିକ ପ୍ରତିନିଧି (Resident-Representative) ନିଯୁକ୍ତ ହେଲା ପରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କୃତନୈତିକ ସମ୍ପର୍କ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।

ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଉଭୟ ଦେଶର ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟ ଓ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଭାରତ ଓ ଭୁଟାନ ଗସ୍ତ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ସୁଦୃଢ଼ କରିଛି । ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ୧୯୭୦ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଓ ପରେ ୧୯୭୪ ମସିହା ଜୁନ୍ ମାସରେ ଭୁଟାନ ଗସ୍ତ କରିଥିଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ରାମସ୍ୱାମୀ ଭେଙ୍କଟରମଣ ୧୯୮୮ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରତିଭା ଦେବୀ ସିଂ ପାଟିଲ ୨୦୦୮ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଭୁଟାନ ଗସ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେହିପରି ଆମର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ

ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ୧୯୫୮ ମସିହାରେ, ପୂର୍ବତନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ୧୯୬୮ ମସିହାରେ, ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ରାଜୀବ ଗାନ୍ଧୀ ୧୯୮୫ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଓ ପରେ ୧୯୮୮ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଭୂଟାନ ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ମନମୋହନ ସିଂହ ୨୦୦୮ ମସିହା ମଇ ମାସରେ ଭୂଟାନ ଗସ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ୨୦୧୦ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ସେଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଷୋଡ଼ଶତମ ସାର୍କ ଶିଖର ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବାପାଇଁ ଭୂଟାନ ଯାଇଥିଲେ ।

ସେହିପରି ଭୂଟାନର ରାଜା ଜିଗ୍ମେ ଖେସର ନାମ୍ଗିୟେଲ ୱାଂଗଚୁକ୍ ୨୦୦୭ ମସିହା ଫେବୃୟାରୀ, ୨୦୦୯ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର, ୨୦୧୦ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର, ୨୦୧୧ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସିଥିଲେ । ଭୂଟାନର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଲିୟୋଟେନ୍ ଜିଗ୍ମା ୱାଙ୍ଗ ଥିନ୍ଲେ (Lyonchen Jigmi Y Thinley) ୨୦୦୮ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଭାରତ ଗସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ନୂତନ ସରକାରଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବା ପାଇଁ ୨୦୦୯ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ସେ ପୁନରାୟ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ୨୦୧୦ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସର ବୁଦ୍ଧଗୟା ଗସ୍ତ ଏବଂ ପରେ ୨୦୧୧ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ କୋଲକାତା ଗସ୍ତ ଉଭୟ ଦେଶର ଘନିଷ୍ଠତାକୁ ଅଧିକ ସୁଦୃଢ଼ କରିଥିଲା । ଆମ ସଂସଦ ଭବନର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହଲ୍‌ରେ ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରଫେସର ହିରେନ୍ ମୁଖାର୍ଜୀ ସ୍ମାରକୀ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ପାଇଁ ସେ ୨୦୧୧ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିଥିଲେ ।

ଭୂଟାନରେ ପ୍ରଥମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଭାରତ ସରକାର ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ପାଇଁ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରି ଭାରତ

ସରକାର ସହଯୋଗର ହାତ ବଢ଼ାଇଥିଲେ । ଭୂଟାନର ନବମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା (୨୦୦୨-୨୦୦୮) ପାଇଁ ଭାରତ ପ୍ରାୟ ୨୬୧୦.୧୪ କୋଟି ଟଙ୍କାର ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇ ଥିଲା । ଭୂଟାନରେ ଅନେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକଳ୍ପ ଭାରତର ସହାୟତା ଯୋଗୁଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଅଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ; ରାଜପଥ ନିର୍ମାଣ, ପାରୋଠାରେ ବିମାନ ବନ୍ଦର; ନିର୍ମାଣ, ପେଣ୍ଡେନ୍ ସିମେଣ୍ଟ କାରଖାନା ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ଅନେକ ଜଳ ବିଦ୍ୟୁତ ପ୍ରକଳ୍ପ ନିର୍ମାଣରେ ଭାରତ ସରକାର ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇଛନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସହଯୋଗ ରହିଛି । ଭାରତ ବୈଷୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭୂଟାନକୁ ସର୍ବଦା ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଭାରତର ସୈନିକ ସ୍କୁଲରେ ଭୂଟାନ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନର ସୁବିଧା ଦିଆଯାଇଛି । ମୋଧାବୀ ଭୂଟାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାର ଶିକ୍ଷା ବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି । ନେହେରୁ-ଝାଂଗଚୁକ୍ ବୃତ୍ତି ଲାଭ କରି ଭୂଟାନର ଅନେକ ଛାତ୍ର ଭାରତର ଅଗ୍ରଣୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏବେ ପାଠ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ।

ଉଭୟ ଭାରତ ଓ ଭୂଟାନ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ଓ ସାର୍କର ସଦସ୍ୟ । ଏଣୁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କର ଘନିଷ୍ଠତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି । ପ୍ରତିରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଭୂଟାନ ଭାରତର ସହାୟତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ ।

### (ଚ) ଭାରତ ଓ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ :

ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ‘ବଙ୍ଗଭଙ୍ଗ’ ନୀତି ଯୋଗୁଁ ‘ପୂର୍ବବଙ୍ଗ’ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ଭାରତର ବିଭାଜନ ସମୟରେ ଏହା ‘ପୂର୍ବ-ପାକିସ୍ତାନ’ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲା ଏବଂ ପାକିସ୍ତାନର ଏକ ଅଂଶ ବିଶେଷ ଥିଲା । ୧୯୭୧ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଭାରତ-ପାକିସ୍ତାନ ଯୁଦ୍ଧର ପରିଣତି



ସ୍ୱରୂପ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାବେ ବିଶ୍ୱ ଦରବାରରେ ପରିଚିତ ହେଲା । ୧୯୭୧ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମ ପାକିସ୍ତାନର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ପୂର୍ବପାକିସ୍ତାନର ଲୋକମାନେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । ଆଝାମିଲିର ନେତା ଶେଖ୍ ମୁଜିବୁର ରହମନ୍ଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପାକିସ୍ତାନ ବିରୋଧରେ ପୂର୍ବ ପାକିସ୍ତାନରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜି ଉଠିଥିଲା । ଭାରତ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ ଦେଇଥିଲା ।

ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ଜନ୍ମ ନେଲା ପରେ ଭାରତ ଓ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଚୁକ୍ତି ୧୯୭୧ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୧୦ ତାରିଖରେ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ବଙ୍ଗଳାଦେଶର କାମରାଜା ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନଜରୁଲ୍ ଇସଲାମଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଚୁକ୍ତିରେ ଭାରତୀୟ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଏକ ‘ମୁକ୍ତି ବାହିନୀ’ ଗଠନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଲା । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବଙ୍ଗଳାଦେଶକୁ ପାକିସ୍ତାନୀ ସାମରିକ ଶାସନ କବଳରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ହେଲେ ଭାରତ ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ଆତ୍ମସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ବ୍ୟାପାରରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲା । ୧୯୭୨ ମସିହାର ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯ ତାରିଖରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ଓ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଏକ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶେଖ୍ ମୁଜିବୁର ରହମନ୍ ସ୍ୱାକ୍ଷର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଚୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ବଙ୍ଗଳାଦେଶରୁ ମାଛ, ଝୋଟ, ଛାପାକାଗଜ ଭାରତର ବଜାରକୁ ଆସିପାରିଲା ଏବଂ ଭାରତ ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ବଜାରକୁ ତମାଖୁ, ସିମେଣ୍ଟ, ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥ, ମେସିନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ବିକ୍ରି ପାଇଁ ପଠାଇଲା । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଆର୍ଥନୀତିକ ସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ିଲା । ଭାରତ ଓ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ

ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ପାକିସ୍ତାନ ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥାର କାରଣ ହେଲା ଏବଂ ପାକିସ୍ତାନ ୧୯୭୪ ମସିହାର ଫେବୃଆରୀ ୨୨ ତାରିଖରେ ବଙ୍ଗଳାଦେଶକୁ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରି ତା’ର ନିକଟତର ହେବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଲା ଓ ବଙ୍ଗଳା ଦେଶରେ ଭାରତ ବିରୋଧୀ ମନୋଭାବକୁ ଉସାହିତ କଲା । ୧୯୭୪ ମସିହାର କିଛି ଘଟଣା ଭାରତ ପାଇଁ ଚିନ୍ତାର କାରଣ ହେଲା । କିଛି ପଦସ୍ଥ ସାମରିକ ଅଧିକାରୀ ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ଶାସନକୁ ଅକ୍ତିଆର କଲେ । ଶେଖ୍ ମୁଜିବୁର ରହମନ୍ଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଗଲା । ମୌଳବାଦୀମାନେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ ଜେନେରାଲ ଜିଆ-ଉର୍-ରହମାନ ଦେଶର ଶାସନକୁ କରାୟତ୍ତ କଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଏରସାଦଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ନିଜର ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷତା ହରାଇ ବସିଲା । ୧୯୭୪ ମସିହାରୁ ଏଠାରେ ଭାରତ ବିରୋଧୀ ଓ ପାକିସ୍ତାନ ସପକ୍ଷବାଦୀ ଶକ୍ତି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା ।

ତିନି-ବିଘା ଓ ନୂତନ ମୁରେ ଦ୍ୱୀପକୁ ନେଇ ଭାରତ ଓ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଚିକ୍ତତା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଚକ୍ରମା ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ଭାରତର ତ୍ରିପୁରା ରାଜ୍ୟରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ଅନୁପ୍ରବେଶକାରୀମାନେ ଭାରତ ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କଲେ ।

୧୯୯୬ ମସିହାରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀର ଜଳ ବଣ୍ଟନ ନେଇ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ୩୦ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେଲା । ଏହା ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ବୁଝାମଣାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ହେଲେ ୨୦୦୧ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଉଭୟ ଦେଶର ସାମାନ୍ତରେ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଆମ ଦେଶର ଆସାମ, ଓ ମେଘାଳୟ ରାଜ୍ୟର କିଛି ଅଞ୍ଚଳକୁ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ନିଜ କବ୍ଜାରେ ରଖିଲା ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସୀମା ସୁରକ୍ଷା ବାହିନୀର କିଛି ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲା । ଏହି ଘଟଣାକୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ନିନ୍ଦା କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏହି ଘଟଣା ଦ୍ଵାରା ଉଭୟ ଦେଶର ସମ୍ପର୍କରେ ତିକ୍ତତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

ଉଭୟ ଦେଶ, ‘ସାର୍କ’ (SAARC) ସଂଗଠନର ସଦସ୍ୟ ଥିବା ଯୋଗୁ ବନ୍ଧୁତ୍ଵ ଓ ସଦ୍ଭାବ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି ।

### (ଛ) ଭାରତ ଓ ମିଆଁମାର୍ :

ବର୍ତ୍ତମାନର ମିଆଁମାର୍ ପୁରୁଣା ନାମ ଥିଲା ବର୍ମା ଏବଂ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଏକ ବ୍ରିଟିଶ ଉପନିବେଶ ଥିଲା । ଭାରତର ପୂର୍ବଦିଗରେ ଏହା ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ଆୟତନ ପ୍ରାୟ ୬୭୬୫ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର ଏବଂ ଜନସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୪ କୋଟି ୬୮ ଲକ୍ଷ । ଏହର ରାଜଧାନୀର ନାମ ‘ୟାନ୍ଗନ୍’, ଯାହା ଆଗରୁ ‘ରେଙ୍କୁନ’ ଭାବରେ ପରିଚିତ ଥିଲା । ଭାରତ ଓ ମିଆଁମାର୍ ସମ୍ପର୍କ ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତ ସ୍ଵାଧୀନତା ଲାଭ କଲା ପରେ ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ଏହାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ମିଆଁମାର୍ ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଏହାପରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଜନେତା ଏହି ଦେଶ ଗସ୍ତରେ ଯାଇ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ୨୦୦୭ ମସିହାର ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖରେ ମିଆଁମାର୍ରେ ଶାସକ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦେଖାଦେଲା । ସାମରିକ ଶାସକମାନେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦୃଢ଼ହସ୍ତରେ ଦମନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀର ଏହି ଦମନଲାଳୀକୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ନିନ୍ଦା କରାଯାଇଥିଲା । ଭାରତ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧରେ ବିଶ୍ଵାସ କରେ । ତେଣୁ ମିଆଁମାର୍ରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଚାଲିଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଭାରତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଥିଲା ।

ଇବ୍ରାହିମ୍ ଗମ୍ବାରୀ (Ibrahim Gambari) ମିଆଁମାର୍ ପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ପକ୍ଷରୁ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିଲେ । ସେ ୨୦୦୭ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସିଥିବା ଏବଂ ମିଆଁମାର୍ରେ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ

ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀଙ୍କ ଉପରେ ଚାଲିଥିବା ଦମନଲାଳୀକୁ ବିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ମାନ ଦେଇଥିଲେ । ଭାରତ, ମିଆଁମାର୍କୁ ସର୍ବଦା ଏକ ପଡ଼ୋଶୀ ବନ୍ଧୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାବେ ଦେଖୁଥିଲା ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସହଯୋଗ ଦେବ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ଥିଲା । ମିଆଁମାର୍ରେ ବୈଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀ ନ୍ୟାନ୍‌ଫ୍ରିନ୍ (Nyanwin) ୨୦୦୮ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ମାସରେ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସି ଆମର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ମନମୋହନ ସିଂହଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । ଆମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମିଆଁମାର୍ରେ ରାଜନୈତିକ ସଂସ୍କାରର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ଵ ଆରୋପ କରିଥିଲେ ।

ଭାରତ ସ୍ଵାଧୀନତା ପାଇବା ସମୟରେ ଉଭୟ ଦେଶର ସମ୍ପର୍କ ଭଲ ଥିଲା । ଆମର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ ଓ ବର୍ମାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ୟୁ ନୁ (U Nu) ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଦ୍ଭାବ ଥିଲା ଏବଂ ଉଭୟ ଗୋଷ୍ଠୀନିରେପକ୍ଷ ଆନ୍ଦୋଳନର କର୍ଷଧାର ଥିଲେ । ମିଆଁମାର୍ ଏକ ସ୍ଵାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେବା ପରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ସମୟଧରି ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ଥିରତା ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରୁଥିଲା ଏବଂ ସେ ସମୟରେ ଭାରତ ତାକୁ ସାମରିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଏବଂ ସହଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଜେନେରାଲ ନେ ଫ୍ରିନ୍ (Ne Win) ଙ୍କ ନେତୃତ୍ଵରେ ୧୯୬୨ର ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ମିଆଁମାର୍ରେ ସାମରିକ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ଏବଂ ଭାରତ-ମିଆଁମାର୍ ସମ୍ପର୍କରେ ଶିଥିଳତା ଆସିଥିଲା । ଅନେକ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଓ ଶିଳ୍ପର ଜାତୀୟକରଣ ହେବାଦ୍ଵାରା ଅନେକ ଭାରତୀୟ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ମିଆଁମାର୍ ଅଧିବାସୀ ନିଜର ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଜୀବିକା ହରାଇବସିଲେ । ୧୯୬୪ ରୁ ୧୯୬୮ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଲକ୍ଷ ଭାରତୀୟ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ବର୍ମାୟ ସେହି ଦେଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

ମିଆଁମାର୍ରେ ଅବସ୍ଥିତି ଉଭୟ ଭାରତ ଓ ଚୀନ ପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ସାମରିକ ଶାସନ କାଳରେ ମିଆଁମାର୍ ଚୀନର ନିକଟତର ହୋଇଥିଲା । କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵବାଦୀ ସରକାର

ସହିତ ଚୀନ ପରିଚିତ ଥିବାରୁ ମିଆଁମାର ସହିତ ଚୀନର ସୁସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ିଉଠିଥିଲା । ବୈଷୟିକ ସାହାଯ୍ୟ, ଅଳ୍ପ-ସୁଧରେ କରଜ ପ୍ରଦାନ, ଉନ୍ନୟନ ପ୍ରକଳ୍ପ, ଓ ଅନୁଦାନ ଇତ୍ୟାଦି ମାଧ୍ୟମରେ ଚୀନ ଏହାର ନିକଟତର ହେଲା । ଏଣୁ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ନିରାପତ୍ତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତ ମିଆଁମାର ସହିତ ଅନେକ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲା । ନରସିଂହ ରାଓଙ୍କ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ ସମୟରେ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଦ୍ୱିପାକ୍ଷିକ ଆଲୋଚନା ଜାତୀୟ ନିରାପତ୍ତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି କରାଯାଇଥିଲା । ମିଆଁମାର ପ୍ରାକୃତିକ ବାସ୍ତବ ଉଦ୍ଧାର ଅଟେ । ଏଣୁ ଏହି ଦେଶ ସହିତ ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତ ତା’ର ତୈଳ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ବାସ୍ତବ ଚାହିଦାକୁ ମେଣ୍ଟାଇ ପାରୁଥିଲା । ତା’ଛଡ଼ା ମିଆଁମାର ସାମରିକ ଶାସକଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଭାରତର ସୀମା ଅଞ୍ଚଳରେ ଭାରତ ବିରୋଧୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ରୋକିବାରେ ଭାରତ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା ଯେ, ୧୯୯୪ ମସିହାର ଚୁକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଦୁଇ ଦେଶର ସୀମା ଦେଇ ଚାଲିଥିବା ଚୋରା ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଚାଲାଣ ଓ ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ କାରବାର ରୋକା ଯାଇପାରିବ ଓ ଭାରତର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳର ଅର୍ଥନୀତି ସୁଦୃଢ଼ ହେବ । ହେଲେ, ସେ ଆଶା ଏତେଟା ଫଳବତୀ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ ।

୨୦୦୮ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ମିଆଁମାର-ଭାରତ ମିଳିତ ବାଣିଜ୍ୟିକ କମିଟିର ତୃତୀୟ ଅଧିବେଶନରେ ସୀମା ବାଣିଜ୍ୟ (border trade)କୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ବାଣିଜ୍ୟ (normal trade) ରେ ପରିଣତ କରିବା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ୨୦୦୧ ମସିହାରେ ୧୬୦ କି.ମି. ଦୀର୍ଘ “ଭାରତ-ମିଆଁମାର ବନ୍ଧୁତା ସଡ଼କ” (Friendship Road) ‘ତମୁ’ (Tamu) ଓ ମିଆଁମାରର ‘କାଲେମାୟୋ’ (Kalemayo) ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଭାରତ ପକ୍ଷରୁ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏହା ମଣିପୁର ସହିତ ମିଆଁମାରକୁ ସଂଯୋଗ କରୁଥିଲା । ୨୦୦୮ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ୭ ତାରିଖରେ କାଲାଦନ ପ୍ରକଳ୍ପ (Kaladan Project) ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ହାତକୁ ନେବାକୁ ଭାରତ ସରକାର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ବନ୍ଦର ମିଆଁମାରକୁ ଭାରତର ଏକ ଉପହାର ବୋଲି କହିଥିଲେ ଓ ଏହି ବନ୍ଦରକୁ ଭାରତ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିବ ବୋଲି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ୧୯୯୫ ମସିହାରେ ଉଭୟ ଦେଶର ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତ-ମିଆଁମାରର ଏକ ମିଳିତ ସାମରିକ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଇଥିଲା । ୨୦୦୦ ମସିହାରେ ଉଭୟ ଦେଶର ସ୍ଥଳବାହିନୀର ସାମରିକ ମୁଖ୍ୟ ଉଭୟ ଦେଶର ସୁରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଶିଳଂଠାରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଏହାପରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଉଭୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚସ୍ତରୀୟ ବୈଠକ ବସିଛି ।

ଚୀନ ମଧ୍ୟ ସାମରିକ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ମିଆଁମାରର ନିକଟତର ହୋଇଛି ଏବଂ ଏହା ଭାରତ ପାଇଁ ସୁରକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତାର କାରଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ।

#### ତୁମ ପାଇଁ କାମ

୧. ପୃଥିବୀର କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ରାଷ୍ଟ୍ରର ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟଙ୍କ ସରକାରୀ ବାସଭବନର ନାମ ଲେଖ ଓ ତାହାର ଫଟୋ ବା ଚିତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କର ।
୨. ପୃଥିବୀର କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ରାଷ୍ଟ୍ରର ରାଜଧାନୀ, ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ଓ ପ୍ରଚଳିତ ମୁଦ୍ରାର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।
୩. ପୃଥିବୀର କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା ବା ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ ସଭାକୁ କ’ଣ କୁହାଯାଏ ? ତାହାର ନାମ ସଂଗ୍ରହ କରି ଲେଖ ଏବଂ ଏହାର ଫଟୋ ବା ଚିତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କର ।



୧. ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୬୦ଟି ଶବ୍ଦରେ ଲେଖ ।

- (କ) ପଞ୍ଚଶୀଳ ନୀତି କ'ଣ ?
- (ଖ) ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷତା କହିଲେ, ତୁମେ କ'ଣ ବୁଝ ?
- (ଗ) କାଶ୍ମୀର ବିବାଦ ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖ ।
- (ଘ) ଡିଜିଟ ସମସ୍ୟା ଭାରତ ଓ ଚୀନ ସମ୍ପର୍କକୁ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି, ତାହା ଆଲୋଚନା କର ।
- (ଙ) ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ତାମିଲ ସମସ୍ୟା ବିଷୟ ବୁଝାଇ ଲେଖ ।
- (ଚ) ଭାରତ ଭୂଟାନକୁ କିପରି ସହାୟତା ଯୋଗାଇ ଥିଲା, ତାହା ଆଲୋଚନା କର ।
- (ଛ) ଭାରତ-ମିଆଁମାର ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ କେଉଁ ରୁକ୍ଷ ସ୍ଵାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସୂଚିତ କର ।
- (ଜ) ଭାରତ-ଚୀନ ସୀମା ବିବାଦ ବିଷୟରେ ଏକ ଚିତ୍ରପଣୀ ଲେଖ ।
- (ଝ) ୧୯୪୯-୫୩ ମସିହାର କୋରିଆ ଯୁଦ୍ଧ ଭାରତ ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ମଧ୍ୟରେ କାହିଁକି ଚିକ୍ତତାର କାରଣ ହୋଇଥିଲା ?
- (ଞ) ସ୍ଵାଧୀନ 'ବଙ୍ଗଳା ଦେଶ' ଗଠନରେ ଭାରତର ଭୂମିକା ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।
- (ଟ) ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସହିତ ଭାରତର ସମ୍ପର୍କ ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚନା କର ।

୨. ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୨୦ଟି ଶବ୍ଦରେ ଲେଖ ।

- (କ) ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧ କ'ଣ ?
- (ଖ) 'ଭିଟୋ' କହିଲେ ତୁମେ କ'ଣ ବୁଝ ?
- (ଗ) ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏତ ରଷିଆ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ବୃଦ୍ଧିରେ ଗୋଟାଏ ଚୋକ୍ଷ ଅବଦାନ ବିଷୟରେ ଲେଖ ।
- (ଘ) ସିଆଟୋ (SEATO) କ'ଣ ?
- (ଙ) ଭାରତ ଓ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ୧୯୭୧ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୧୦ ତାରିଖରେ ସ୍ଵାକ୍ଷର କରିଥିବା ରୁକ୍ଷ ପତ୍ରରେ କ'ଣ କ'ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ?
- (ଚ) ସାର୍କ (SAARC) କ'ଣ ?
- (ଛ) ଏଲ୍.ଟି.ଟି.ଇ. (LTTE) କ'ଣ ?
- (ଜ) ୧୯୭୭ ମସିହାରେ ଭାରତର ମୋରାରଜୀ ଦେଶାଇ ସରକାରଙ୍କ ସମୟରେ ନେପାଳ ସହିତ ଭାରତର ସମ୍ପର୍କ କିପରି ଥିଲା, ତାହା ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖ ।
- (ଝ) ସୁଏଜ୍ କେନାଲ ସଂକଟ (୧୯୫୬) କହିଲେ ତୁମେ କ'ଣ ବୁଝ ?

୩. ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ଲେଖ ।

- (କ) ବର୍ଣ୍ଣ ବୈଷମ୍ୟ ନୀତି କ'ଣ ?
- (ଖ) କେଉଁ ମସିହାରେ ନେପାଳ ସଂଯୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘର ସଦସ୍ୟ ହେଲା ?



- (ଗ) ତାସକେଷ୍ଟ୍ ରୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେବାବେଳେ କିଏ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ ?
- (ଘ) କେଉଁ ରାଜା ରାଜଗାଦିରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲାପରେ ନେପାଳକୁ ଏକ ‘ଶାନ୍ତି ଅଞ୍ଚଳ’ (Zone of Peace) ରୂପେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ?
- (ଙ) କେଉଁମାନେ ଏଲ୍.ଟି.ଟି.ଇ.ର ନେତା ଥିଲେ ?
- (ଚ) ୨୦୦୮ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଭାରତ ଗସ୍ତ କରିଥିବା ଭୁଟାନର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ କ’ଣ ଥିଲା ?
- (ଛ) ଭୁଟାନର ପ୍ରଥମ ପଞ୍ଚ-ବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା କେବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ?
- (ଜ) ଶେଖ୍ ମୁଜିବୁର ରହମାନ୍ କେଉଁ ରାଜନୈତିକ ସଙ୍ଗଠନର ନେତା ଥିଲେ ?
- (ଝ) ‘ଡିନ୍-ବିପ୍ଲା’ କେଉଁ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କକୁ ଡିକ୍ତ କରିଥିଲା ?
୪. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଚାରିଗୋଟି ବିକଳ୍ପ ମଧ୍ୟରୁ ଠିକ୍ ଉତ୍ତରଟି ବାଛିଲେଖ ।
- (କ) ଭାରତ ଓ ଚୀନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୀମା ରେଖାର ନାମ କ’ଣ ?
- (କ) ମ୍ୟାକ୍ମହୋନ୍ ଲାଇନ୍ (ଖ) ମ୍ୟାକ୍ ମୋହନ୍ ଲାଇନ୍  
(ଗ) ମ୍ୟାକ୍ଡୋନାଲଡ୍ ଲାଇନ୍ (ଘ) ର୍ୟାଡ୍କ୍ଲିଫ୍ ଲାଇନ୍
- (ଖ) ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ କ’ଣ ?
- (କ) ମହମ୍ମଦ ଅଲୀ ଜିନ୍ନା (ଖ) ଶେଖ୍ ମୁଜିବୁର ରହମାନ୍  
(ଗ) ଶେଖ୍ ହସିନା (ଘ) ଲିଆକତ୍ ଅଲୀ
- (ଗ) ୨୦୧୦ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ୍ ମାସରେ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ମନମୋହନ ସିଂହ ତାଙ୍କ ଭୁଟାନ ଗସ୍ତ ସମୟରେ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ?
- (କ) ଷୋଡ଼ଶ ସାର୍ବ ଶିଖର ସମ୍ମେଳନୀ (ଖ) ନାଟୋ ସମ୍ମେଳନୀ  
(ଗ) ଏସୀୟ କ୍ରୀଡ଼ା (ଘ) ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ମେଳନୀ
- (ଘ) ୨୦୦୮ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଭାରତ ଗସ୍ତରେ ଆସିଥିବା ମିଆଁମାର୍ ର ବୈଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ କ’ଣ ?
- (କ) ଜୟବର୍ଦ୍ଧନ (ଖ) ନେ-ଝୁନ୍  
(ଗ) ଚାଉ-ଏନ୍-ଲାଲ (ଘ) ନ୍ୟାନ୍ ଝୁନ୍
- (ଙ) ଶ୍ରୀଲଙ୍କାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ କ’ଣ ?
- (କ) ଯୁ ନୁ (ଖ) ଡି. ଏସ୍. ସେନାନାୟକେ  
(ଗ) ଏସ୍.ଡବ୍ଲ୍ୟୁ.ଆର୍.ଡି ବନ୍ଦରନାୟକେ (ଘ) ଶିରିମାଭୋ ବନ୍ଦରନାୟକେ
- (ଚ) କେଉଁ ମସିହାରେ ସୋଭିଏତ୍ ରଷିଆର ବିଲୟ ଘଟିଲା ।
- (କ) ୧୯୮୯ (ଖ) ୧୯୯୧  
(ଗ) ୧୯୯୩ (ଘ) ୧୯୯୪

(ଛ) ୧୯୭୨ ମସିହାରେ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ତାନ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ରାଜିନାମାର ନାମ କ'ଣ ?

- (କ) ଲାହୋର ରାଜିନାମା (ଖ) ଦିଲ୍ଲୀ ରାଜିନାମା  
(ଗ) ସିମ୍ଲା ରାଜିନାମା (ଘ) କରାଚୀ ରାଜିନାମା

(ଜ) ଭାରତର ବୈଦେଶିକ ନୀତିର ଆଧାର କ'ଣ ଥିଲା ?

- (କ) ଗୋଷ୍ଠୀ ନିରପେକ୍ଷତା (ଖ) ଗୋଷ୍ଠୀ ସପକ୍ଷତା  
(ଗ) ଗୋଷ୍ଠୀ ବିପକ୍ଷତା (ଘ) ଏ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ନୁହେଁ

(ଝ) ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ତାସକେଶ୍ ଶାନ୍ତି ଚୁକ୍ତି କେଉଁ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା ?

- (କ) ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ତାନ (ଖ) ଭାରତ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କା  
(ଗ) ଭାରତ ଓ ସୋଭିଏତ ରଷିଆ (ଘ) ଏ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ନୁହେଁ

(ଞ) ସୁଏଜ୍ ସଂକଟରେ ଭାରତ କେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲା ?

- (କ) ବ୍ରିଟେନ୍ (ଖ) ଫ୍ରାନ୍ସ  
(ଗ) ମିଶର (ଘ) ଇଟାଲୀ

(ଟ) କେଉଁ ମସିହାରେ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ କାଗ୍ନୀର ଭାରତ ସହିତ ମିଶିଗଲା ?

- (କ) ୧୯୪୭ (ଖ) ୧୯୪୮  
(ଗ) ୧୯୪୯ (ଘ) ୧୯୫୦

(ଠ) କେଉଁ ମସିହାରେ ପୋଖରାନ୍ ଠାରେ ଭାରତ ଆଣବିକ ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରିଥିଲା ?

- (କ) ୧୯୯୭ (ଖ) ୧୯୯୮  
(ଗ) ୧୯୯୯ (ଘ) ୨୦୦୦

(ଡ) ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ତାନ ମଧ୍ୟରେ ବସ୍ ଚଳାଚଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆରମ୍ଭ ବାଜପାୟୀ ସରକାରଙ୍କ ସମୟରେ କେଉଁ ବର୍ଷ ହୋଇଥିଲା ?

- (କ) ୧୯୯୬ (ଖ) ୧୯୯୮  
(ଗ) ୧୯୯୯ (ଘ) ୨୦୦୧

